

VLADISLAVA VOJNOVIĆ

KOZJE UŠI

■ Laguna ■

Copyright © 2017, Vladislava Vojnović
Copyright © ovog izdanja 2017, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

„Ako neko ljubav prema svojoj zemlji, partiji, pokretu, ideji, stavi načelno iznad istine o njoj, ma kakva da je, to nije pravi patriotizam, to nije pravi borac jedne ideje. To je moralna kukavica u potrazi za alibijem.“

Borislav Pekić, *Dnevnik 1983 – Život na ledu*

1. Predgovor

Praskozorje.

Tako sam htela da započnem roman. A onda sam se zamislila.

Da li je tako arhaična, a tako očerupana rečenica, to jest jedna reč, prikladna za početak savremenog romana?

Savremeno se, na savremeni način, kaže urbano. Ja pak mogu da se, koliko god hoću, ne slažem s tezom da su savremeno i urbano sinonimi i da u prilog svom neslaganju navedem da moji savremenici žive i u selima. Ali to nam ništa neće pomoći. Zato što je urbano mnogo širi pojam, koji iz geografije skače direktno u ideologiju. I zato što su oni u većini. Ne moji tihi ili raspevani savremenici na selu, nego ti savremeni urbani. Koji, iako ih je relativno malo, stvarima nadevaju imena. Sebe oni, na primer, zovu elita. E, većina te elite većinom ne zove trenutak buđenja svog novog dana praskozorjem. Jer naprosto nisu budni dok crnilo noći postaje plavo kao mastilo, a onda dan počne onako kič-dirljivo i pomalo gadnjikavo da se belasa. Ako se i desi da u tom trenutku ne spavaju, ne biva to u eksterijeru,

već u enterijeru. Tamo gde su probdeli prethodnu neurednu noć očajavajući. Ili kamuflirajući očajanje. Na primer kartanjem. Ili opijanjem. Ili dovođenjem sebe u izmenjeno stanje svesti nečim drugim. Ili teškim radom u vremenskoj stisci. Ili još težim radom zbog manične opsednutosti. Obično umetnošću. Nekad naukom. Nekad, a sve češće, i tehnologijom. Tu i tamo bližnjima. I, dakako, politikom i društvenim angažmanom.

A i oni uredni, mirniji i sitniji, pritisnuti običnim moraljima, rvu se sa budilnikom kad je već uveliko svanulo, pa izbauljavaju iz spavaćih soba takođe gledajući enterijere. Ne pejzaže. Kako bilo da bilo, izgleda da današnji ljudi u praskozorje ne gledaju nebo. Ne slušaju neke tek probuđene životinje i, uopšte, ne bave se svim tim stvarima koje pripadaju ili selu ili prošlosti kad je i grad bio bliži prirodi.

Šta gledaju? Gledaju šoljicu s kafom, a ni šoljica više nije šoljica. Narasla je, kao što se i kafa promenila – čak i reklame kažu „smučkajte kafu“, a ne „skuvajte je“. Gledaju u ogledalima na brzaka za taj dan smučkane sebe. Peru zube, briju se ili šminkaju. Gledaju u blisku budućnost. Bliska budućnost ih podseća na to da ne zaborave ključeve, mobilni telefon, kišobran, dete. Najbolji među njima prošetaju psa. Nahrane mačku briketiranom hranom. Slušaju kako krckaju briketići pod mačjim zubima. Slušaju zvuke grada koji se budi, automobile, tramvaje, liftove, zvuke komšija koji nadiru sa leve i desne strane, odozdo i odozgo. Većina pusti televizor da sve to ne bi slušala, neko pusti radio. Ja, na primer. Radio pevuši: „Dobro jutro, deco, na drvetu grana, a na grani čavka, il' je čavka, il' je pretpostavka.“ Ne, toga više nema.

Kako volite da počne roman? Na primer: „Stresao sam kišne kapi sa šešira i ušao u sobu“? Ili: „Priča nema ni početak ni kraj: čovek svojevolumeno bira onaj trenutak doživljaja od

kojeg će se osvrnuti unazad i od kojeg će pogledati unapred“? Prvo je Miki Spilejn, *Ja, porota*, drugo je Grejam Grin, *Kraj ljubavne priče*. U oba *Ich-form* stoji kao grad Varadin, to jest, paradoksalno, kao tvrdi grad Varadin stoje tamo takozvani nepouzdati pripovedači koji imaju pravo da zaboravljaju, prećutkuju, pa i da ponešto ne znaju. Što ih onda spominjem? Prvi spominjem jer volim kad junaci, ako nema druge, preuzmu stvar u svoje ruke. Kad mi pomognu da čitajući, što bi rekao Aristotel, izživim slične afekte. Drugi volim jer u nepripitomljenom delu sebe i dalje gajim ubeđenje da osim partnerske ljubavi i pitanja postojanja boga, na ovom svetu nema ničeg naročitog. Spilejn je iz 1947, Grin iz 1951. A ja? Bud je šezdesetak godina od njih do mene, tud sam i žensko. I naročito zbog toga što volim to starinsko „bud“ i „tud“, valjda ne bi trebalo ovde da se guram.

Trebalo bi da nastavim svojim putem: sentimentalno i usko žensko pismo od kojeg je svaki muškarac bolji čak i kad se ne bavi pisanjem, što bi rekao onaj nobelovac Najpol. Ali zar mene takav tip ikako obavezuje? Obavezuješ me jedino ti, dragi čitaoče! Već dugo se među nama nešto kuva, ti si onaj kojem sam se nekad davno obraćala sa „Dragi dnevniče“, e moj zamišljeni čitaoče, idealizovani i pomalo pusti, kao što je maštanje uvek pomalo pusto, jer da nisi maštanje, da ti se ne obraćam u sebi, obraćala bih ti se sa „vi“ – „ti“ je rezervisano za one koji su nam bliski ovako ili onako, a šta je bliže od onoga kojem se obraćamo u mislima. I eto, sad smo tu, i ti i ja, bliski, a daleki, ne vidimo se, ali svako zna za sebe da je tu, a sluti i onog drugog: da nije mene, ne bi bilo ni tebe, zaključujemo po analogiji. Da nije tebe, ne bi bilo mene, znamo po funkcijama koje smo zauzeli, moji prsti na tastaturi, tvoje oči na redovima koji se nižu. I onda, jasno ti je, čitaoče, ne mogu se ja pretvarati da sam sveznajući i

sveprisutni pripovedač kreator sveg kosmosa, niti još gore, prikrivati se kao da me nema, kao da me nikad nije ni bilo. A ne mogu se ni zavući u glavnu junakinju pa odande glumatati da sam ja ta nepouzdana pripovedačica što ima pravo da laže, prećutkuje i zaboravlja, što ima pravo da ne zna ono što ja znam. I kao pisac i kao čitalac, uvek imam potrebu da smanjim egzibicionističko-voajerski efekat prikrivanja: ta svi učesnici u umetničkom delu znaju da se neko izražava i prikazuje, a da drugi to pomno prati!

Eto, čak i posle razmišljanja, počinjem praskozorjem, književnoj istini za ljubav. Podne bi bilo presna laž. Evo ga, ta-ta-ta-tam! Ide žensko pismo!

2

Praskozorje. Stojanka sedi pored prozora i dovršava kafu. Ne drži šolju za dršku, nego sa suprotne strane. Ostalo joj iz mladosti. Nekad joj je neko rekao da je higijenskije piti s naopake strane – čak i kad šolja nije dobro oprana, čistija je sa strane sa koje pije manji broj ljudi. To nema nikakvog smisla u ovom slučaju jer Stojanka pije kafu u svojoj kući, u kojoj niko osim nje ne pije kafu već neko vreme. Zapravo, od kada su joj prvo sin, a zatim i snaja, otišli u Austriju da rade. Unuke su joj ostavili. Unuci su mali, Stevan ima osam godina, Sofija četrnaest. Bogami, Sofija će uskoro početi da joj pije kafu. Ali Stevi još od kafe može da izraste rep. Da izraste rep!? Tako je s malom decom! Teško. Gluposti ulaze u svakodnevni govor, kao vašarišta i luna-parkovi u ponašanje. Evo, iz govora joj je i u mišljenje ušao kafeni rep, bajatiji od izdranog repa onog plastičnog kaubojskog konja veličine ovce u luna-parku. Klatili su se konj i konjanik, odmah do svemirskog broda na žetone, za koje se, pre par godina kad je Stevan bio skroz mali, nadavala para i para. Plakao je Stevan kad je bedni putujući luna-park odlazio iz

sela, više nego kad su mu roditelji odlazili iz zemlje. Njoj, Stojanki, ništa od toga nije ni slatko, ni simpatično kao prirodno dobrim ljudima. Zato Stojanka zlobno zaškilji prema sopstvenoj misli o izrastanju repa: ona čak i ne veruje da prirodno dobri ljudi postoje. Ja ne znam da li verujem. Možda verujem. Različite smo.

Sedi Stojanka u fotelji, to jest u beržeri, onoj divnoj, udobnoj, staroj foteljetini, u kojoj se, iako je ulegla i malo trave viri na desnom naslonu za ruku, oseća kao da je gazda. I to ne kao Najpolov gazda – lakolupetajući nobelovac, naima, misli na vlasnika i upravljača kućom, što, po njemu, žena nikad nije. Pogrešno misli. Jer Stojanka jeste gazda kuće, i u praksi i na papiru. I *de facto* i *de jure*, kako bi rekao neki pravnik. No, kad se u beržeri oseća kao gazda, ona tu reč misli onako kako se misli u Banatu – oseća se kao imućna i moćna. Kakve veze ima da li je muško ili žensko. Grdi tako gazda Stojanka ponekad decu kad čupkaju derutni tapacirung beržere i šire onu rupu, a trenutno – to radi i sama.

Beržera je jedina stvar u njenom domaćinstvu koja je i starinska i bogataška. Bilo bi dobro da ju je nasledila, da je to spomen srećnije i bolje prošlosti. Ali ni Stojankina prošlost, ni prošlost cele njene familije, nije nikad bila bolja. Beržeru je kupila polovnu. Od nekih koji su imali dužu i bolju prošlost. A džaba im, ostali su bez svega što su imali. Baš bez svega. Kao u lošem romanu. Izgubili su, pričalo se, na kocki, pa su slavnu prošlost prodavali da namire neslavne sadašnje dane. A i to je sad prošlost. Kad god ide u grad na pijacu, Stojanka se dugo zagleda u generacijama sticanu lepu kuću. Izgubljenu u jednom danu. Ili jednoj noći. Eh, kao da baš sve te generacije, dok su je sticale, nisu sitnim slovima u dnu strana svojih uspeha upisivale i propast. Ne, Stojanka ne bi volela da je iz te porodice. Kad zrelo razmisli, ne bi volela

ni iz jedne porodice da je. Porodica, to su sitna slovca u dnu strane na kojoj je ispisana sudbina. Evo, živ dokaz – beržera može da se ima i bez srećnije prošlosti.

Stojanka bi, zapravo, volela da ju je donela roda. Rode koje donose decu!?! Prvo rep, pa rode! Od jutros su je, nervira se, baš spopale glupe misli. Decu ne donose rode, već ih rađaju majke. Ima takva pesma, pevala su je njena deca kad su bila mala, pevala je cela *Radost Evrope*, dečji program na televiziji, kad je televizija imala samo dva programa, nekad, davno. I kad se televizijski program zvao program, a ne kanal. Kanal je bio kanal Dunav–Tisa–Dunav. I to je prošlost. A kao da je bilo juče.

Stojanki su šezdeset i dve godine. Pije kafu, oseća joj ukus, ali miris nije kao što je nekad bio. Stojanka ne razmišlja o tome. Kad bi razmislila, palo bi joj na pamet da je to zato što ni kafa više nije kao nekad. Kad joj je pre dve godine sin poslednji put dolazio iz Beča, bio je doneo austrijsku kafu. Ta je kafa, bogami, mirisala na mladost. Ova sad ne miriše. Ali navikne se čovek na sve. A i da slučajno tako misli, ne bi Stojanka bila baš sasvim u pravu. Naime, živi ona, činjenica je, u zemlji koja je, mada geografski u Evropi, tržišno na spisku zemalja trećeg sveta. Ili je to drugi svet? Prvi svakako nije. Sva uputstva su na bugarskom, moldavskom, ukrajinskom i na njenom jeziku. I u te zemlje ide roba za te zemlje. A u Austriju, Francusku, Englesku ide neka ista takva, samo bolja roba. Bolja pasta za zube, bolji lekovi, bolja kafa. No činjenice kažu i da od dvadesete godine života, podjednako i Moldavljanima i Austrijancima, čulo mirisa propada i to tako da se za svakih deset godina prepolovi broj ćelija receptora. Čulo mirisa propada prvo. Tuga jedna. Jer miris najbolje budi uspomene. Do te mere miris vraća film unazad da, navodno, ima neko pleme negde u onim poluizmišljenim

zemljama koje su proučavali poluizmišljena Margaret Mid i slični iz prošlog veka, gde urođenici, navodno, kod svih događaja važnih za pleme naprave pun kazan neke mirisne tečnosti, mirišu je i onda je razliju u flašice koje svaki pripadnik plemena zatvori i nosi o pojasu. I kad je trenutak da se nečega kolektivno sete, svi otvore flašice sa dotične prigode i – sete se. Čak i da je izmišljeno, odlično zvuči.

Čega bi Stojanka volela da se seti? Koje bi mirise ona nosila oko pojasa? Miris pragova pruge koja vodi iz njenog sela u svet? Miris pruge za nazad iz sveta. Pruge kojom više ne idu vozovi. Pa, onda, miris truleži i humusa u korenu vrba kad si u vodi, na sporoj strani planinske reke koja pored njenog sela teče kao ravničarska? Miris svoje sopstvene kože na ramenu kad je bila devojka? Ili ono pečeno kestenje na ulicama Beograda u jesen 1967, kad se bila upisala u Višu medicinsku da postane fizioterapeut? Ili beogradske lipe juna 1968, kad se našla izgubljena u masi u kojoj su svi znali šta rade, kome pripadaju i kuda idu? Samo ona i jedan stari-stari deda, gospodski odeven kao za pogreb, nisu znali. I tog starca Stojanka se seća kao *Radosti Evrope*. Kao da ga je juče sreła.

Na sebi Stojanka ima raskošnu spavaćicu. Pozavideo bi joj svaki kostimograf koji bi da oživi epohu. Rukom tkano, rukom šlingovano, rukom šiveno. Što rukom u drugoj polovini XX veka? Zbog siromaštva, zabiti, tradicionalizma? Ili zato što ju je nasledila od babe? A i nije baš sve rukom rađeno. Šiveno je na mašini. Ali mašina, eto, opet, nije električna, nego na nožni pogon. Evo je tu pod prozorom i sada. Koristi je Stojanka i dalje, mada retko. Tu, skoro, kad je sređivala šifonjer, iznenada je shvatila da svoju devojačku spremu nema kome da ostavlja. A i da ni sama neće imati kad da iznosi te stvari, da nema više budućnosti koja treba da dođe. Budućnost je sad! Zbog te revolucionarne misli, sve ono

čuvano, slagano i preslagivano izvukla je i što je za bacanje, bacila, a što nije za bacanje, počela je da upotrebljava.

Jutro je hladno. Preko te spavačice za devojkicu ili barem mladu ženu, navukla je svoj bapski džemper od upredene vunice. Crno-zeleno. Crno – njeno od udovištva, zeleno – od unukovog kaputića iz kojeg je izrastao pa je oparala. Žene po selu, njene vršnjakinje, pa i starije, nose kineske džempere ispod kineskih prsluka. Ne štrikaju. Ni deca više neće da nose štrikano, smeju im se druga deca. Ne sme u školi da se odudara od većine. Kao što nikad nije ni smelo. A ona odudara. Sad sme. Malo toga joj je ostalo što bi mogla da izgubi. I dalje svašta radi po starinski. Štrika, između ostalog. Kao da je konzervativnija od najkonzervativnije babe u selu. A, zapravo, liberalnija je od najliberalnijeg mladića: vladanje starinskim veštinama Stojankina je vatrena pobuna protiv celog sveta.

U džep svog džempersa Stojanka sad zavlači ruku da ne bi čupkala travu iz one rupe na naslonu. A nije ni samo to – u džepu je pismo. Žensko pismo! A-ha-ha-ha! Dobro, dobro, nije smešno u smislu radnje, ali je smešno u smislu književnog postupka. Kome je smešno? Ma, i'te vi u peršun! Već dva dana pismo stoji napisano u kovertu, s imenom i adresom. Još nema marku. Poslaće ga danas. Ne mora da ga čita, zna ga napamet, uvek je lako pamtila. Čuje Stojanka svoj glas od prekjuče kako diktira pismo unuku. Čorava je, stara je, ima kataraktu, ali, opet, nije samo to, nego je i to što Stevan neće da vežba pisanje bez razloga, a ovo je razlog i po:

– Ljubi te baba, ajde da napišemo jedno pismo!

A Stevan kô zapeta puška. Dobro, nije baš tako, nije ovo vreme Stevana Sremca gde deca izgaraju za pismenošću i školovanjem, ali ipak jeste neka motivacija. I tako oni prekjuče zajedno pišu žensko pismo:

– Dragi Zorane, drago mi je da si živ, a nije mi drago što ti je ćerka bolesna. Stavi je u idući petak u sedam ujutro u autobus za ovamo i kaži joj da izađe kod kanala Dunav–Tisa–Dunav. Sačekaju je. I nemoj da se šališ da dolaziš sa njom – neću je primiti.

– Što da dođe ako je nećeš primiti? – pita Stevan i prekida pisanje.

– Neću je primiti ako dođe i on. Inače ću je, naravno, primiti, primam svakakve budale.

– Nisi tako rekla. Ko je on? – Stevan je bistar dečak.

– Ćuti i piši! – podvikuje Stojanka. Pa šta što je bistar, zna se šta je za decu, a šta nije. Diktira dalje:

– Kad se nismo videli sve ove godine, sad više ne moramo da se viđamo. Nikakav telefon ti ne treba, a ne treba više ni da mi pišeš gluposti. Nek ponese rendgenski snimak...

– Nek ponese re-ge... Šta? – ušeptljao se Stevan.

– Rend-gen-ski – deli baba Stoja na slogove čudnu reč i nastavlja – snimak i sve ostale nalaze što ima. Zdravo. Stojanka.

Tapka Stojanka pismo u džepu. Kao što muškarci pri međusobnim izrazima nežnosti pokazuju da im je stalo do onog drugog, ali da nisu gej. Stalo je Stojanki do pisma, ali ne bi se milovala s njim. Ne bi.

Dan se već beli. Više siv nego beo. Kiša pada. Poslednji gutljaj kafe pred početak sivog dana, no iz nekog razloga pogrešnom rukom. I – pod usnama, a onda i pod brzim jezikom – oštar dodir okrnjene šolje. Šta?!, zaprepasti se Stojanka u sebi. Biće da je Sofija prala i ređala šolje pa je okrnjenu stavila napred. Eh, kako će devojčica da nauči kućne poslove ako je ne pusti da radi, a opet, kako ona da podnese drugu odraslu žensku ruku u kući? Sa snajom nije imala problema, podelile su posao, nije joj se mešala u šolje.

Ali unuka joj ulazi direktno u lični atar. Jednom, nekad, već joj se to desilo. I tad nije umela. Toliko nije umela da je sve izgubila. Uzdahne Stojanka i protrlja rukama lice kao da se zapetljalo u paučinu. Ući nekom u atar. Tako se u Stojankinom kraju kaže ne samo kad neko nekom uzurpira teritoriju, nego i kad mu se meša u domen delovanja. Unuka očigledno ulazi u Stojankin atar. Nema mi druge nego da umrem, pomisli Stoja zgrčena pod sećanjem na taj isti momenat onda. Nekada. Kad joj je sazrevala kćerka. Od pomisli na Mariju, više nego od pomisli na smrt, preseče se. Nju, Stojanku, njena baba koja se isto tako zvala Stojanka, naučila je svemu. I nije umrla. Samo se malo povukla i uživala. A ona, Stojanka, glupača, ne ume. Uči, ćurko, da ne budeš ćurka! Tako joj je baba govorila. Neka Sofija ređa šolje kako misli da treba, a okrnjene treba baciti – ko pije iz okrnjene šolje, i sudbina će mu biti krnja! I to je bila još jedna od babinih mudrosti. Sujeverna i bapska. Pa, ajd ti sad – znaj ga kako da u babinim mudrolijama razabereš korisno od nekorisnog!

Uzdiše Stojanka. Ko zna šta je dobro, neće nikad činiti loše, misli ona. I ne zna da je neko pre nje to već mislio. To jest zna – u njenim godinama zna ona da nema ničeg pod kapom nebeskom što se nekome već nije desilo. I dobro i loše. I da nema ničeg što neko nije pomislio ili izgovorio. Ali, konkretno, u ovom slučaju, ne zna ko je to rekao. Ili zna? Maturirala je u gradu u tada još ozbiljnoj gimnaziji, 1967. Imala je filozofiju kao školski predmet. Ali da li je baš to zapamtila? Da li posle četrdeset i kusur godina zemljoradničkog života na selu neko još uvek pamti Sokrata? Samo ludak. A Stojanka nije luda.

Stojanka brzo ustaje iz beržere i otvara vrata kuhinjskog elementa ispod sudopere. Baca okrnjenu šolju u đubre. Za koga li ju je čuvala? Kome je krnju sudbinu namenila kad

joj je bilo žao da je baci? Ćurke ne misle! Ni guske. Kad pada kiša, dignu kljunove uvis da im se voda sliva niz perje i stoje. Ko nije bivao u selima, nije video ovaj prizor. A prilično je zanimljiv. Prosto, ne može se desiti da ga čovek vidi a da ne obrati pažnju na njega. I u guske na kiši Stojanka se uvek zagleda, kao u onu prokockanu kuću na pijaci u gradu.

I u tom trenutku, promišljajući ovlaš ponašanje peradi, Stojanka čuje kapanje. Ne iz česme. Ne ni spolja. Nego iznutra. Lepo čuje kako kap po kap kaplje tečnost. Gde? Vrata sobe u kojoj joj spavaju unuci otvorena su i ona se zapućuje ka njima.